

föra läsaren åt fel håll), men när hon själv definierar begreppet *långivning* som inkorporering av den nya maträtten bröd från andra grupper med hög prestige (s. 173) hamnar sökarljuset på fel moment och fel aktör. Den romerska hären var rimligen helt ointresserad av att ge brödlån. Istället skulle ordval som t.ex. *lade sig till med*, *upptog* eller *inlemmade* visa att det var fråga om de krigande skandinaverna som visade upp sig med ett nytt kulturuttryck som de tagit med sig hem, och som de realiserade i en ny kulturell kontext. Kultur, vare sig det är som värde eller form, verkar inte spridas och inte heller ges bort utan är snarare en rörelse som handlar om upptagande, omformande och uttryckande. Ibland ignoreras eller förkastas den också.

Bröd är en kulturellt intressantare produkt än andra livsmedel, just för att det endast existerar som kulturell produkt och inte som en råvara, till skillnad från rovor, fläsk, sill eller ärter. Bergström visar att bröd innefattar en lång rad av kulturella moment, statusrelationer och aktörer med olika intressen och funktioner. Brödet är alltid i ett socialt sammanhang och kommer till uttryck efter kulturella samtal och avvägningar. Det är också en identitetskapare för såväl tillagare som givare och mottagare.

Författarens slutsatser är som nämnts att det var återvändande skandinaver i romersk sold som bar med sig kunnandet att både mala och baka till östra Mälardalens sociala högstatuskretsar. Detta får konsekvenser för förståelsen av vår tids matkulturella uttryck och frågor kan ställas om vilka maträtter och kryddningar som svenska soldater tagit med sig hem och använt för att berätta att de sett världen. Kom det några smakimpulser med trettioåriga krigets soldater? Och kommer det några impulser med vår tids hemvändande soldater från fredsuppdrag i Bosnien eller Afghanistan?

Avhandlingen är i sin idéstruktur så nära den historiska kulturforskningen att man nu kan leka med tanken att det är läge för att låta ett tvärvetenskapligt matkulturstudium inledas, där forskarna inte längre skiljer på etnologi, ekonomisk historia och arkeologi utan låter kulturstudiet som sådant vara samlade fokus, som utförs det med olika metoder, teorier och i olika material. Vinsterna skulle vara längre tidsserier, större förståelse om brotten och sammanfogningarna av idealen.

Till sist kan konstateras att Liselotte Bergström övertygande visat att brödanvändningen bär budskap om samhällsförändring och nya ideal. Och ännu idag är tecknen otvetydiga om att vår samtids elit i östra Mälardalsområdet visar upp sig med maträtter som berättar

att den är berest och har lagt sig till med statushöjande måltidsideal från kontinenten.

Richard Tellström, Grythyttan

Erik Erlandson-Hammargren: *Från alpromantik till hembygdsromantik. Natursynen i Sverige från 1885 till 1915, speglad i Svenska turistföreningens årsskrifter och Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*. Gidlunds förlag, Hedemora 2006. 475 s., ill. English summary. ISBN 91-7844-725-9.

Två stora nationella projekt har haft stor inverkan på den svenska natursynen och naturupplevelsen: Svenska turistföreningen (STF) och dess årsskrifter samt Selma Lagerlöfs *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* I och II (1906, 1907), en lärobok för folkskolan. Litteraturvetaren Erik Erlandson-Hammargren har i sin doktorsavhandling *Från alpromantik till hembygdsromantik* behandlat tillkomsten av och samklagen mellan dessa två fenomen samt influenserna de utövade på varandra, på den svenska självbilden och natursynen.

Det centrala begreppet i studien är just natursyn, som författaren skruvar, vänder och vrider på med spänningsfyllda resultat. Han väljer Sverker Sörlins definition av begreppet natursyn: en beskrivning av människans umgänge med naturen och umgänge i detta sammanhang är en ömsesidig process. Geografen Jay Appletons s.k. habitatteori har varit avgörande för Erlandson-Hammargrens tolkning av ett nytt sätt att se och läsa landskapet – se naturen utifrån vy- eller lyperspektivet. De vida utblickarna från höga punkter i landskapet ställs mot de intima, skyddande trädningarna och ombonade husen. Frågan är: vad är vackert och vad är fult i landskapet. Författaren diskuterar estetiska erfarenheter och upplevelser, samt det relativa begreppet smak.

Den omfattande studien avgränsas till perioden 1885–1915, bryggan mellan den första och den andra industriella revolutionen i Sverige. STF grundades 1885 av några vetenskapsmän och från 1886 utkom årsskrifter varje år. Då hade redan industriella framsteg påverkat samhället. Stora förändringar och ingrepp i naturen påskyndades genom elektrifiering, järnvägsbyggande, exploaterade vattendrag, sågverk, pappersindustri, malmbyggnad och urbanisering. Naturens roller i denna moderniseringsprocess granskas utifrån fokus och teman speglade i avhandlingens kapitelindelning, främst Från

glaciär till skogsbyn, Från vildmark till vattenspegel samt Nils Holgerssons underbara resa i STF:s värld. Det avslutande kapitlet har titeln Hem till nationen.

Upptäckten av Norrlands betydelse för den ekonomiska utvecklingen medförde en uppgradering av landskapet även på den estetiska värdeskalen. Det inhemska alp- och fjälllandskapet gav näring åt en romantisk syn på det vilda som lockade den växande gruppen turister. STF:s årsskrifter fokuserade alltmer på Norrland och fångade i illustrationer och texter det pittoreska, det vackra, majestätiska och upphöjda som mötte vandrare i fjällvärlden, kring sjöar och vattenfall. Naturen var en resurs men också en motståndare till människan. Författaren återkommer i avhandlingen till temat att se och skildra naturen som en tavla i en ram.

Naturumgängets historia så som den kom att skrivas under dessa tre decennier uppfattas och presenteras som en historia med rötter i filosofi, politik, olika ideologier och religioner. Natursynen genomgår processer av idealisering och esteticism och färgas av emotioner. Den kunde ta formen av civilisationskritik, men även ha en övertydlig didaktisk funktion. Naturen framhävdes som en reträttplats för den civilisationströtta människan. Det ursprungliga, primitiva i naturen hade läkande egenskaper som den jäktade, urbana människan kunde nyttja för rehabilitering.

STF vände sig främst till samhällseliten och den växande bildade medelklassen, grupper som reste för upplevelser och nöjes skull. Skribenter var till övervägande del män, läsarna även män samt ungdomar som skulle införliva den rätta natursynen. Erlandson-Hammargren tecknar några fina porträtt av medarbetare i årsskriften, och där ingår en intressant kvinnlig redaktör, Ezaline Boheman, som år 1915 införde landskapsteman i STF:s årsskrift. Det är möjligt att hon hade inspirerats av serien *Svenska slott och herresäten vid 1900-talets början*, utgiven av Albin Roosval mellan 1908 och 1915 i 5 volymer om 60 landskapsetiketterade häften (min anm.). Andra kvinnliga medarbetare var t.ex. Rakel Gerholm och Elsa Laula Renberg, den senare en imponerande pionjär i kampen för samernas rättigheter. Elsa Laula Renberg stred också mot åsikter inom STF:s ledning, vilka röjde ”om inte rasistiska, så nedvärderande tankar om samerna” (s. 408). Även Selma Lagerlöf bidrog med två berättelser i STF, ”En historia från Halland” (1910), med en tydlig rasistisk diskurs och fördomar mot tattare och resandefolket, och ”Gammal fäbodsjänta” (1914), en ruggig historia om en rövare, en fäbodjänta, vidrig stank och vansinne, om den farliga och oövervinnerliga vildmarken. Båda

berättelserna är att betrakta som komplement till *Nils Holgersson*, läroboken för Sveriges barn.

I avhandlingen återkommer författaren gång på gång till Norrlandsfrågan, exploatering av skog och mark, torv och malm. Han fann att diskussionen gick mellan två poler. Å ena sidan fanns en stor optimism inför en form av inhemska kolonialism med politiska syften i denna bearbetning av naturen, å den andra formulerades kritik och oro inför skövling av naturen, skönhetsvärden som gick till spillo och den sedeslöshet, alkoholism, proletarisering som utvecklades i skuggan av skogsbolagen. Erlandson-Hammargren understryker att på ett djupare plan handlade motsättningarna om den omvandling av hela det agrara samhället som industrialiseringen medförde.

I STF:s artiklar kan man finna beskrivningar av Norrland, Lappland, skrivna av forskningsresande, geologer och andra vetenskapsmän som medverkat till koloniseringsprocessen i norra Sverige. Författaren förstår dessa texter som bidrag till ett imperieteoretiskt tänkande som förstärkte motsättningen mellan exploatering av naturen och bevarandet av dess estetiska värden, som t.ex. vattenfall, dessa sublimeska skönhetsupplevelser som lockade mängder av turister.

Till avhandlingens höjdpunkter hör kapitlet Nils Holgerssons underbara resa i STF:s värld. Erlandson-Hammargren visar hur STF är en viktig källa för Selma Lagerlöfs natursyn i verket. Författaren har trängt djupt in i sitt material och visar och bevisar de intertextuella sambanden mellan nationaleposet Nils Holgersson och STF:s årsböcker. Skolboken illustrerades med bilder hämtade ur årsskrifterna. STF arrangerade tidigt fotografiska utställningar och uppfattas som utgivare av den stora svenska bilderboken genom sin inriktning på många foton i skrifterna. Lagerlöfs uppmärksammade kapitel om herrgårdar understryker den vikt hon lade på den svenska herrgårdskulturen. Hon vacklar mellan en nostalgisk längtan efter svunna tider och ett gammaldags lantleverneideal, en traditionell bondevänlig odlingsoptimism och ny industriell produktion. Hon lyfte fram ett nytt hembygdsbegrepp och dess roll i nationsbygget, en process som författaren med framgång analyserar.

I *Från Alpromantik till hembygdsromantik* finns även några teman av mer dunkel, ibland svårtolkad art. I STF:s årsskrifter från den aktuella perioden framläggs en ovanifrån, även föraktfull syn på ”lappar”, dessa naturbarn och vägvisare i vildmarken. I *Nils Holgersson* avslöjar Selma Lagerlöf en mer återhållen rasistisk diskurs när hon beskriver det fattiga, idealiserade vildmarksfolket eller när hon hyllar det resliga, vackra,

ljushyllta och aristokratiska dalfolket. Grumliga tankar kring samband mellan folk och bygd, mellan karaktär och land återfinns i publikationerna.

Vissa frågor och problem som Erik Erlandson-Hammargren tar upp i sin studie har ständig aktualitet, vilket gör hans historiska perspektiv än viktigare för förståelsen av vår egen tid. Katastrofscenarier och rovdjurshat, hänsynslösa turister och profithungliga investerare fanns då för tiden och nu. Vad händer med naturen? Hur är vårt sätt att betrakta och behandla naturen? Vilka rovdjur ska decimeras, vilka ska få rätt att breda ut sig? I vår tids starkt polariserade diskussion varnas för människans och industrins våld utövat mot miljö och klimat och följderna i nuet och i framtiden. Engagerade vetenskapsmän och amatörer målar upp visioner om ekologiska katastrofer eller förkastas sådana domedagsscenarier. Den gedigna genomgången av förändringar i natursyn, självbild och nationalism gör denna avhandling till en viktig studie i politisk historia, kulturhistoria och människans komplicerade förhållande till miljön, en bok jag rekommenderar för läsning.

Angela Rundquist, Djursholm

Niklas Nyqvist: *Från bondson till folkmusikikon – Otto Andersson och formandet av "finlandssvensk folkmusik"*. Åbo Akademi, Åbo 2007. 310 s., ill. English summary. ISBN 978-951-765-374-9.

Niklas Nyqvists doktorsavhandling *Från bondson till folkmusikikon – Otto Andersson och formandet av "finlandssvensk folkmusik"* behandlar en av Finlands och Nordens största folkmusikinsamlare. Otto Andersson föddes 1879 på Vårdö och dog 1969 i Åbo. Han var ytterst mångsidig och verkade som musikforskare, folklorist, skribent, komponist och arrangör. Han var professor i musikvetenskap och folkdiktsforskning vid Åbo Akademi 1926–46 och dess rektor 1929–36. 1923 disputerade han på sin avhandling *Stråkkharpan, en studie i nordisk instrumenthistoria*. Andersson var en central gestalt i det finlandssvenska kulturlivet. Under åren som professor vid Åbo Akademi grundade han de musikhistoriska samlingar som 1949 blev Sibeliusmuseum.

Nyqvists arbete anknyter till många olika problemområden inom nordisk och internationell musikvetenskap. Ett viktigt område är musikens roll som identitetsmarkör i den finlandssvenska kontexten, ett annat är musikalisk revitalisering när musiken flyttats från ett

sammanhang till ett annat. Ett genomgående tema är den musikaliska kanoniseringens processen som skett via urval vid insamlingen och vid Otto Anderssons omfattande utgivning av arrangerad folkmusik.

Arbetets utgångspunkt är Otto Anderssons folkmusikaliska verksamhet insamling, revitalisering och forskning – såsom den beskrivs i hans egna skrifter. Dessa texter, såväl opublicerat som publicerat material, analyseras i förhållande till den kulturhistoriska utvecklingen och samtidigt är också en biografisk dimension närvarande. Avhandlingen undersöker alltså på vilket sätt en individ genom sin verksamhet och sina publikationer bidrar till formandet av det som i avhandlingen betraktas som en finlandssvensk folkmusikkanon.

Det faktum att Otto Andersson var en mycket betydelsefull person i den finlandssvenska kontexten gör den här typen av personstudier än mer komplicerade att genomföra. Nyqvist har dock lyckats balansera sin studie och målat en trovärdig bild av Andersson.

Nyqvists avhandling är på många sätt stark, i synnerhet när det gäller arbetet med textkällor, som också utgör den centrala delen. En något svagare sida finns vad gäller teoribyggande, problematisering och avgränsningsdiskussion. En essentiell del rör begreppet kanon. Kanoniseringens processen är central för avhandlingens genomförande. Otto Anderssons arbete skall ju enligt Nyqvist belysas utifrån dess betydelse som stilbildande och kanonskapande för själva betydelsen av finlandssvensk folkmusik. Ändå saknas en genomgripande diskussion av begreppet kanon – både vad beträffar avgränsningar i betydelse och dess användning i förhållande till andra närstående begrepp som kulturarv, musealisering, musikalisk kommodifiering etc. Nyqvist skiljer inte på ett tillfredsställande sätt mellan olika nivåer av kanonisering.

Från mitt perspektiv skulle man kunna se den finlandssvenska folkmusikvärlden genom följande modell:

Vardagsnivå

a) Verkligheten och musicerandet

I vardagsmusicerandet finns vissa giltiga praktiker, vissa stilar, instrument, repertoarer som brukas i musiksammanhang.

b) Tradition

Att viss musik lever längre än annan eller att vissa stilar och uttrycksformer överlever medan andra snabbt försvinner som dagsländor är en typ av kanonisering på vardagsplanet. Detta kallas ofta *tradition*.